

ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

18

ΙΑΚΩΒΟΣ Γ.
ΠΙΤΖΙΤΣΙΟΣ
Ο ΠΙΘΗΚΟΣ ΞΟΥΘ
Ή
ΤΑ ΗΘΗ ΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

N

DIGITAL

πεζογραφία

ΙΑΚΩΒΟΣ Γ. ΠΙΤΖΙΠΙΟΣ

Ο ΠΙΘΗΚΟΣ ΞΟΥΘ
Ή ΤΑ ΗΘΗ ΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

Ο νέος ούτος δεσπότης μου, αλαζών και εγωιστής ως Άγγλος, φιλάρεσκος ως γυνή, άφρων [...] και συνοδεύων πάσαν λέξιν [...] ως νευρόσπαστον, ήθελεν είσθαι ανυπόφορος και εις αληθή πίθηκον· αλλά προ πάντων είχε την μανίαν ν' απομιμήται γελοίως τους Άγγλους και [...] να γνωμοδοτή ανοήτως ότι διά μόνης της αγγλικής επιρροής ηδύνατο να ευδαιμονήση η Ελλάς, μεταβαινούσης της εθνικής κυβερνήσεως εις τας χείρας τινών ραδιούργων, τους οποίους ωνόμαζεν ικανούς και τιμίους.

Ο πίθηκος Ξουθ ή Τα ήθη του αιώνος (1848), το πρώτο νεοελληνικό μυθιστόρημα του φανταστικού, στηλιτεύει και σαρκάζει τα ήθη της εποχής του: τη δουλική ξενομανία, την επιτήδευση, την επιφανειακή παιδεία, την έλλειψη γνησιότητας και χρηστότητας στη συμπεριφορά των Ελλήνων.

Ο Πρώσος περιηγητής «Βαρθόλδους», «ο πικρός των Ελλήνων κατήγορος, συγγραφεύς τού συγγράμματος Αποσπάσματα προς ακριβεστέραν γνώσιν της σημερινής Ελλάδος», καταδικάζεται από τη θεία δίκη, λόγω των ανακρίβειών του βιβλίου του, να ζήσει στον Αμαζόνιο όπου μεταμορφώνεται σε ουρακοτάγκο. Ύστερα από πολλές περιπέτειες, η μοίρα θα τον οδηγήσει πίσω στην Αθήνα του 1844, πίθηκο-υπηρέτη του Καλλίστρατου Ευγενίδη, του γιου του Γιάννη του αγωγιάτη, Κώλια, που εκπαιδεύτηκε στην «πεφωτισμένη Ευρώπη», άλλαξε το όνομά του και κυκλοφορούσε πλέον στα σαλόνια ως ο πλουσιότερος, ο πολυμαθέστερος και ο ευγενέστερος νέος των Αθηνών...

Ο Ιάκωβος Γεωργίου Πιτζιπιός (ή Πιτζιπίος ή Πιτσιπιός ή Πιτσιπίος, όπως προτείνουν διάφοροι νεοελληνιστές) είναι ένας συγγραφέας του 19ου αιώνα που παρουσιάζει πολλές αντιφάσεις· ακόμη και τα βιογραφικά του στοιχεία δεν είναι σαφή.

Γιος δασκάλου, γεννήθηκε στη Χίο το 1800 ή το 1802, φοίτησε στο Λύκειο της γενέτειράς του, και στη συνέχεια σπούδασε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή της Κωνσταντινούπολης, καθώς και νομικά στο Πανεπιστήμιο των Παρισίων. Υπήρξε μέλος της Φιλικής Εταιρείας και έλαβε μέρος στη μάχη του Δραγατσανίου με τον Ιερό Λόχο.

Το 1823 ανέλαβε επίτροπος στην κοινότητα Μεγάλο Ρεύμα της Πόλης. Το 1824 πήγε στην Οδησό, όπου έμεινε έως το 1837 και δίδασκε ρητορική στο Αυτοκρατορικό Λύκειο. Εκεί δημοσίευσε τη *Λογική Γραμματικής της Ελληνικής Γλώσσας διά τους πρωτοπείρους παίδας*, το 1834. Εν τω μεταξύ, το 1830 είχε παντρευτεί στη Σμύρνη, αν και πήρε έπειτα διαζευκτήριο από το Πατριαρχείο και ξαναπαντρεύτηκε στην Κωνσταντινούπολη. Το 1838 μετακόμισε στη Σύρο, όπου εργάστηκε ως δάσκαλος της γαλλικής στην Ερμούπολη. Εξέδωσε τότε το μυθιστόρημά του *Η ορφανή της Χίου* (1839), καθώς και μαθητικά εγχειρίδια. Το 1844 τον βρήκε να ζει στην Κωνσταντινούπολη, να έχει στενές σχέσεις με το Φανάρι και το Πατριαρχείο και να προϊστάται στα σχολεία της ορθόδοξης κοινότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το 1847 επέστρεψε στη Σύρο, όπου εξέδωσε το εγκυκλοπαιδικού χαρακτήρα περιοδικό *Αποθήκη των Ωφελίμων και Τερπνών Γνώσεων*, στην οποία και πρωτοδημοσίευσε, το 1848, το μυθιστόρημά του *Ο πίθηκος Ξουθ ή Τα ήθη του αιώνας*, το οποίο έμεινε ημιτελές. Το 1849 ανέλαβε διευθυντής της Μεγάλης του Γένους Σχολής και μετακόμισε ξανά στην Κωνσταντινούπολη όπου μετέφερε και την έδρα του περιοδικού. Εκείνη την περίοδο ήρθε σε επαφή με κύκλους Καθολικών, προξενώντας μάλιστα – με την υποστηρικτική του στάση ως προς την Ένωση των Εκκλησιών – ταραχές στη Σχολή, τα λεγόμενα «πιτζιπικά», που οδήγησαν στην καταστροφή του κτιρίου της και στη μεταφορά της στο Φανάρι.

Από το 1850 και εξής, ο Πιτζιπιός στράφηκε κυρίως προς την πολιτική και τη θρησκευσιολογία, εγκαταλείποντας τη λογοτεχνία.

Το 1869, βρέθηκε πνιγμένος στον Βόσπορο. Η εφημερίδα *Εκλεκτική* (30.9.1869) έγραψε: «εδολοφονήθη ή εκ Τούρκων ή εκ Παπιστών».

Η σειρά «Αριστουργήματα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» περιλαμβάνει έργα σημαντικών συγγραφέων που ξεχώρισαν κατά τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ού· πρόκειται, δηλαδή, για αντιπροσωπευτικά έργα της παλαιότερης πεζογραφίας μας. Οι συγγραφείς τους, οι οποίοι εκφράστηκαν σε μια απλή για την εποχή τους γλώσσα, ανήκουν στις λογοτεχνικές γενιές που εμφάνισαν το έργο τους από το 1830 έως το 1880 (Α΄ Αθηναϊκή Σχολή), και από το 1880 και μετά (Γενιά του '80).

Τα κείμενα επιλέχθηκε να τυπωθούν μονοτονικά, προκειμένου να είναι η εικόνα τους φιλική προς τον σημερινό αναγνώστη.

Στην παρούσα έκδοση του μυθιστορήματος *Ο Πίθηκος Ξουθ ή Τα ήθη του αιώνας του Ιάκωβου Γ. Πιτζιπιού* έχει τηρηθεί απολύτως η ορθογραφία και η στίξη της πρώτης δημοσίευσής του στο περιοδικό *Αποθήκη των Ωφελίμων και Τερπνών Γνώσεων*, το 1848. Για να αποφευχθεί η σύγχυση όμοιων λέξεων, τονίζονται ορισμένες μονοσύλλαβες λέξεις, όπως, π.χ., τα αριθμητικά «έν», «είς», «έξ», ενώ μένουν άτονες οι αντίστοιχες προθέσεις· τονίζεται η αιτιατική του πληθυντικού αριθμού του αρσενικού γένους της αναφορικής αντωνυμίας, «ούς», για να διαφοροποιηθεί από το ουσιαστικό «ους» (=αυτί)· τονίζεται το αρνητικό μόριο «ού», ενώ μένει άτονη η γενική του ενικού αριθμού του αρσενικού και του ουδέτερου γένους της αναφορικής αντωνυμίας, «ου»· τονίζεται η αιτιατική του πληθυντικού αριθμού του θηλυκού γένους της αναφορικής αντωνυμίας, «άς», για να διαφοροποιηθεί από το προτρειπτικό «ας»· τονίζεται η ονομαστική του ενικού αριθμού των ερωτηματικών αντωνυμιών «τίς» και «τί», ενώ μένουν άτονες, αντίστοιχα, οι αναφορικές αντωνυμίες «τις» και «τι»· τονίζεται η αιτιατική του ενικού αριθμού του αρσενικού γένους της αναφορικής αντωνυμίας, «όν», για να διαφοροποιηθεί από το ουδέτερο γένος της μετοχής ενεστώτα του ρήματος «ειμί», «ον»· κ.ο.κ.

ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

14

ΙΑΚΩΒΟΣ Γ. ΠΙΤΖΙΠΙΟΣ

Ο ΠΙΘΗΚΟΣ ΞΟΥΘ
Ή
ΤΑ ΗΘΗ ΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

πεζογραφία

Επιμέλεια έκδοσης: *Ελένη Κεχαγιόγλου*

Καλλιτεχνική διεύθυνση: *Γιάννης Καρλόπουλος*

Γραφιστική επιμέλεια: *Εύη Καλογεροπούλου*

Σελιδοποίηση: *Όλγα Γιαννακοπούλου*

Διόρθωση: *Χρήστος Γιαμαρέλλος*

Στο εξώφυλλο: *Π. Κ. Ενεπεκίδης*, «*Τι διάβαζε ο εχθρός της Ελληνικής*

Επαναστάσεως», εφημ. *Το Βήμα*, 25.3.1981, σελ. 8

(Το άρθρο αναφέρεται σε βιβλία που διάβαζε ο Μέτερνιχ, στη βιβλιοθήκη του οποίου υπήρχαν και δύο βιβλία του Ιάκωβου Γ. Πιτζιπιού.)

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

«*Ο πίθηκος Ξουθ ή Τα ήθη του αιώνας*», Αποθήκη των Ωφελίμων
και Τερπνών Γνώσεων, Απρίλιος-Οκτώβριος 1848

ISBN: 978-960-503-258-6

© 2012 Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

Το παρόν ψηφιακό βιβλίο αποτελεί προσφορά του Εκδότη, η οποία διατίθεται μέσω ειδικής εφαρμογής προς τους χρήστες ηλεκτρονικών μέσων, ήτοι ηλεκτρονικών υπολογιστών, laptops, notebooks, e-readers, ταμπλετών (π.χ. ipad), smartphones, smart TV και τυχόν άλλων μέσων που θα προκύψουν στο μέλλον. Απαγορεύεται η καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπο διάθεση του παρόντος. Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας, απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται, πάντως, ότι κατά τον Ν. 2121/93 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε βάση δεδομένων, και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ του Αλέξη Ζήρα	9
Α' Ο Καλλίστρατος Ευγενίδης και ο πίθηκος Ξουθ	24
Β' Η περιήγησις	45
Γ' Η αναγνώρισις	59
Δ' Η αποφυλάκισις	73
Ε' Το έγκλημα	77
ΣΤ' Η θεία δίκη	83
Ζ' Η έρημος	90
Η' Η ζωγρεία	93
Θ' Ο Λιγαρίδης	98
Ι' Η επάνοδος	110
ΙΑ' Η Σουλτανίτσα	114
ΙΒ' Ο αληθής έρωσ των γυναικών του συρμού, ή το κίτρινον φόρεμα του χορού	128

ΙΓ΄	Περιήγησις του Ξουθ μετά του Μαλουκάτου και Λιγαρίδου	139
ΙΔ΄	Αι εντός τριών ωρών τέσσαρες μεγάλοι περιπέτειαί της ποτέ αδελφής μου	156
ΙΕ΄	Ο Λιγαρίδης συγγραφέων τας περιηγήσεις αυτού κατά τον ευρωπαϊκόν συρμόν	159
ΙΣΤ΄	Σκέψεις του Μαλουκάτου επί του ημερολογίου του Λιγαρίδου	168
ΙΖ΄	Η ασθένεια	176

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η σάτιρα ως τρόπος αυτογνωσίας
στον *Πίθηκο Ξουθ* του Ιάκωβου Πιτζιπιού

Στο 18ο αιώνα και σ' ένα μεγάλο μέρος του 19ου, περίπου έως το 1870, ο «έξω» ή, καλύτερα, ο περιφερειακός Ελληνισμός της Ανατολικής Μεσογείου, διασκορπισμένος στα γνωστά κέντρα της ομογένειας (Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη, Οδησός, Αλεξάνδρεια, πόλεις των Βαλκανίων), υπήρξε ο οικονομικός πνεύμονας αλλά και ο δημιουργικός νους μιας υβριδικής, πολυσπερμικής παλιάς όσο και νέας εθνότητας. Το βασικό συνεκτικό στοιχείο που συναντούμε στις κοινωνίες όλων αυτών των ομογενειακών κέντρων –περισσότερο και από τα ήθη, τους μύθους, τη θρησκεία και τις παραδόσεις– είναι η γλώσσα. Σ' αυτήν ήταν προσαρμοσμένη η ανάπτυξη της παιδείας, και αυτήν συντηρούσαν επίσης οι εκδόσεις πρωτότυπων έργων

και μεταφράσεων. Αλλά περιφερειακός Ελληνισμός στην περίοδο αυτή δεν είναι μόνο αυτός των πόλεων στις οποίες αναφερθήκαμε είναι, γενικότερα, και ο υπό την οθωμανική κυριαρχία Ελληνισμός των νησιών του Αιγαίου, καθώς και των περιοχών κατά μήκος του Δούναβη, από την Αυστρία έως τη Ρουμανία. Όλο αυτό το ευρύ γεωγραφικό πεδίο ήταν χώρος συνεχούς μετακίνησης και δράσης των Ελλήνων λογίων και των εμπόρων, σε μια εκατονταετία μάλιστα (1750-1850) κατά την οποία ήταν πλέον εμφανής στην ευρωπαϊκή διπλωματία η τάση διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Κατά περίεργο τρόπο (που μάλλον οφείλεται στη διαφορετική νοοτροπία, καθώς και στα διαφοροποιημένα ενδιαφέροντα των Ελλήνων λογίων και των συγγραφέων) ο ορίζοντας της λογοτεχνίας μας δεν ήταν ο ίδιος στα τέλη του 18ου και του 19ου αιώνα. Όσοι ασχολούνταν με τα γράμματα και, στην περιπτώσή μας, με την έντεχνη αφήγηση δεν εστιάζονταν στα ίδια θέματα. Είχε αλλάξει άρδην ακόμη και ο τρόπος ανάπτυξης της λογοτεχνικής τους φαντασίας. Όσο το ζητούμενο της αυτοδιοικούμενης ύπαρξης ενός εθνικού κέντρου έπαιρνε σάρκα και οστά, και

όσο προέβαλλε η ανάγκη ψηλάφησης της ταυτότητάς του, τόσο η φαντασία των συγγραφέων γινόταν πιο πραγματιστική, πιο εξαρτημένη από τα τοπικά δεδομένα και πιο γειωμένη στην ανθρωπογεωγραφία αυτού του χώρου.

Έτσι, γρήγορα η ελληνόφωνη λογοτεχνία απώλεσε τον παλιό κοσμοπολίτικο χαρακτήρα της, την τάση της να ταξιδεύει ακόμη και σε τόπους εξωτικούς και να εμφανίζει τα μυθιστορηματικά της πρόσωπα ως κατοίκους όλου του πλανήτη, έχασε δηλαδή τη σχέση της με την οικείωση του παράδοξου, καθώς και τον οδυσσειϊκό της χαρακτήρα, τον πόθο του απεριόριστου που εν πολλοίς αντέγραφε τα τότε ρομαντικά ηρωικά πρότυπα των ανθρώπων οι οποίοι βρισκόνται σε συνεχή αναζήτηση, χάριν είτε της περιπέτειας είτε της αναζήτησης της αλήθειας. Σε αυτό το είδος διβλίων ανήκουν, με τις διαφορές τους βέβαια, Ο Πολυπαθής (1839) του Γρηγορίου Παλαιολόγου, η Πάπισσα Ιωάννα (1866) του Εμμανουήλ Ροΐδη, αρκετά από τα διηγήματα του Αλέξανδρου Ραγκαβή, Ο Πίθηκος Ξουθ ή Τα ήθη του αιώνος (1848) του Ιάκωβου Πιτζιπιού. Εννοείται όμως πως υπάρχουν και ορισμένα άλλα, τα οποία συγκλίνουν με τα προηγούμενα

ως προς τη ρομαντική τους προσδοκία και την έντονα σατιρική κριτική με την οποία ελέγχουν τα ήθη της μετεπαναστατικής Ελλάδας, όπως Ο Λέανδρος (1834) του Παναγιώτη Σούτσου και Ο Εξόριστος του 1831 (1835) του Αλέξανδρου Σούτσου.

Από τα βιβλία αυτά, Ο πίθηκος Ξουθ του Ιάκωβου Πιτζιπιού (Χίος, 1800 ή 1802 – Βόσπορος, 1869) έχει μια μοναδικότητα στο πλαίσιο της εποχής του. Είναι ένα αφήγημα εν μέρει αλληγορικό και εν μέρει περιπετειώδες, κάτι όμως που δεν αποτελεί ασφαλώς την πρωτοτυπία του. Η βασική αρετή του είναι η οξύτατη σάτιρα, η ανελέητη διακωμώδηση της πιθηκίζουσας μετεπαναστατικής αθηναϊκής κοινωνίας. Η κριτική στάση του συγγραφέα είναι που συνέβαλε κυρίως στο να ξαναδιαβαστεί Ο πίθηκος Ξουθ και να ενσωματωθεί στον «κανόνα», δηλαδή στα σημαντικά έργα της πρώιμης νέας ελληνικής πεζογραφίας. Αλλά και ως αλληγορία να διαβαστεί, είναι ένα αφήγημα που μας δείχνει πώς σε ένα μυθιστόρημα το αλλόκοτο μπορεί να γειωθεί στα καθέκαστα της ζωής μιας περιόδου και να μεταβάλει το οικείο σε ανατρεπτικό. Όσο και αν ορισμένα έργα του πεζού λόγου χρησιμοποιούν ιδιαίτερα το στοιχείο της φαντασίας, όπως

λόγου χάριν οι αλληγορικές ή οι παραβολικές ιστορίες (που συνήθως έχουν διδακτικό, ηθικό νόημα και επιλέγουν να παραλλάξουν μια κατάσταση πραγμάτων ή ορισμένες συμπεριφορές ανθρώπων, έτσι ώστε να τις σατιρίσουν ή να τις στηλιτεύσουν πιο εύκολα), κατά βάθος οι συγγραφείς τους έχουν κατά νου τις εικόνες μιας πολύ συγκεκριμένης πραγματικότητας του καιρού τους.

Ο Ιάκωβος Γεωργίου Πιτζιπιός, πάντως, είναι ένας συγγραφέας στα μέσα του 19ου αιώνα που παρουσιάζει πολλές και ακραίες αντιφάσεις. Κάπως τυχοδιωκτική προσωπικότητα, με συνεχείς αλλαγές στη ζωή του και, ιδίως, με συνεχείς μετακινήσεις σε όλο τον ευρωπαϊκό χώρο, φαίνεται ότι προσπάθησε να προβάλλει τις πολιτικές και κοσμοθεωρητικές του αντιλήψεις στις κυβερνήσεις των ισχυρών της εποχής εκείνης. Ωστόσο, ακόμη και τα βιογραφικά του στοιχεία δεν είναι σαφή· τα περισσότερα εξ αυτών εν μέρει τα εικάζουμε ή τα ανασκευάζουμε μέσα από τις πυκνές δραστηριότητές του, από τα βεβαιωμένα ταξίδια και τις υπάρχουσες μαρτυρίες των συγχρόνων του, Ελλήνων και ξένων. Θα μπορούσε μάλιστα κάποιος να πει ότι η ζωή του ιδιόρρυθμου αυτού λογίου

και συγγραφέα είναι από μόνη της μυθιστορηματική, όπως απόλυτα μυθιστορηματικός είναι και ο τρόπος θανάτου του, από πνιγμό, στα νερά του Βοσπόρου.

Σύμφωνα με στοιχεία που ο ίδιος έδωσε το 1860 στο γαλλικό περιοδικό *Illustration*, αλλά και με άλλες πηγές, γεννήθηκε στη Χίο, φοίτησε στο Λύκειο της γενέτειράς του και στη συνέχεια σπούδασε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή της Πόλης, αλλά παρακολούθησε και νομικά στο Πανεπιστήμιο των Παρισίων. Από το ίδιο γαλλικό δημοσίευμα έχουμε την πληροφορία ότι υπήρξε μέλος της Φιλικής Εταιρείας και ότι πήρε μέρος με τον Ιερό Λόχο στις μάχες του Δραγατσανίου. Γιος δασκάλου, ορθόδοξος και όχι καθολικός όπως αναφέρουν άλλοι βιογράφοι του, παντρεύτηκε στη Σμύρνη το 1830, πήρε διαζευκτήριο από το Πατριαρχείο και ξαναπαντρεύτηκε στην Κωνσταντινούπολη. Το 1823 ανέλαβε επίτροπος της κοινότητας του Μεγάλου Ρεύματος της Πόλης. Αιφνιδίως, το 1824 πηγαίνει στην Οδησσό, όπου δίδαξε φιλολογία και ρητορική στο Αυτοκρατορικό Λύκειο. Έμεινε εκεί τουλάχιστον έως το 1837, αν και για μεγάλα διαστήματα συνέχισε να ταξιδεύει – υπάρχει η μαρτυρία του ότι το 1833 ήταν κοντά στον Αδαμάντιο Κοραή, κατά

τους τελευταίους μήνες της ζωής του. Στην Οδησό δημοσίευσε τη Λογική Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας διά τους πρωτοπείρους παίδας (1834), που πράγματι απηχεί κοραϊκές αντιλήψεις, αλλά το 1838 άλλαξε πάλι τόπο διαμονής, πηγαίνοντας στη Σύρο ως δάσκαλος της γαλλικής. Στην Ερμούπολη εξέδωσε το μυθιστόρημά του Η ορφανή της Χίου (1839) καθώς και εγχειρίδια μαθητικά, που δείχνουν ότι γνώριζε καλά τη γαλλική κλασική γραμματεία. Ωστόσο, η γνώμη των διευθυντών του Λυκείου της Σύρου για τις ικανότητές του ήταν αρνητική, γι' αυτό και αναγκάστηκε να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη.

Ο Πιτζιπιός, έχοντας αρχικά καλές σχέσεις με το Φανάρι και τον κύκλο του Πατριαρχείου, προΐσταται το 1844 των σχολείων της ορθόδοξης κοινότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το 1847 πηγαίνει και πάλι στη Σύρο, όπου εκδίδει την Αποθήκη των Ωφελίμων και Τερπνών Γνώσεων, περιοδική έκδοση εγκυκλοπαιδικού κυρίως χαρακτήρα, στην οποία και δημοσίευσε το –τελικά ημιτελές– μυθιστόρημά του Ο Πίθηκος Ξουθ· καθώς όμως ανέλαβε το 1849 διευθυντής της Μεγάλης του Γένους Σχολής, μετέφερε το περιοδικό στην Κωνσταντινούπολη. Φαίνεται ότι

τότε, σε μια περίοδο κατά την οποία οι ιεραπόστολοι όλων των θρησκευτικών δογμάτων και τάσεων διέτρεχαν την Ελλάδα και τη Μέση Ανατολή με σκοπό τον προσηλυτισμό, ο Πιτζιπιός ήρθε σε επαφή με κύκλους καθολικών. Άρχισε μάλιστα να αναπτύσσει τη –μεγαλεπίβολη και άκρως επικίνδυνη για τα ήθη της εποχής– θεωρία σύμφωνα με την οποία ο πατριάρχης έπρεπε να δεχθεί τα πρωτεία του πάπα, αφενός για την Ένωση των δύο Εκκλησιών και αφετέρου για τον εκσυγχρονισμό των λαών που ήταν ορθόδοξοι στο θρήσκευμα και βρισκόνταν υπό οθωμανική κυριαρχία. Ανάλογες ιδέες του φαίνεται πως προκάλεσαν μεγάλη αναταραχή μεταξύ των μαθητών της Σχολής, τα λεγόμενα έκτοτε «πιτζιπιακά», με αποτέλεσμα να καταστραφεί το κτίριο και οι Αρχές να αποφασίσουν τη μεταφορά της Πατριαρχικής Σχολής από τον Κουρουντσεσμέ στο Φανάρι. Ο ίδιος εκδιώχθηκε, αλλά για ένα μικρό διάστημα, με την υποστήριξη των Φαναριωτών, διορίστηκε γραμματέας της αποστολής που είχε αντικείμενό της τον εκσυγχρονισμό των διοικητικών και πολιτικών θεσμών της Αυτοκρατορίας.

Από το 1850 και έπειτα, ο Ιάκωβος Πιτζιπιός στρέφεται περισσότερο προς την πολιτική και τη

θησκειολογία, εγκαταλείποντας τη λογοτεχνία και εν γένει τα γράμματα. Στο μελέτημά του *Ο Ανατολικός Χριστιανός* (1852) συνοψίζει και συστηματοποιεί με οξύ, καταγγελτικό τρόπο τις ιδέες του για την ανάγκη πρόσδεσης του Πατριαρχείου στο άρμα του Βατικανού. Τον επόμενο χρόνο εγκαθίσταται στη Ρώμη, ιδρύει (με την αρωγή των παπικών κύκλων) τη *Χριστιανική Ανατολική Εταιρεία*, εκδίδει (1855) το προπαγανδιστικό βιβλίο *Η Ανατολική Εκκλησία* και διευρύνει ακόμα περισσότερο τη θεωρία του περί αναδίωξης του Βυζαντίου: ήδη τότε σε φυλλάδια και υπομνήματά του υπερασπιζόταν την καινοφανή πρόταση εκχριστιανισμού του Σουλτάνου, εκσυγχρονισμού σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και υπαγωγής όλων των λαών της, ανεξαρτήτως δόγματος και πίστης, σε ένα μόρφωμα πολιτικοθησκειολογικό που, όπως έλεγε, στην ουσία ήταν ιστορική συνέχεια του Βυζαντίου. Ανάλογες θέσεις εξέφρασε και σε ένα επιστολιμαίο υπόμνημά του προς τον Λόρδο Πάλμερστον, στο χρονικό διάστημα κατά το οποίο είχε καταφύγει σε συγγενείς του που είχαν εγκατασταθεί στην Αγγλία (1859-1862). Οι αντιδράσεις που προκάλεσε η θεωρία του, η οποία

φαίνεται πως είχε δανειστεί αρκετά στοιχεία από τη Χάρτα του Ρήγα, τον οδήγησαν σε ρήξη με την Καθολική Εκκλησία, και σε άλλη μια μεταστροφή του, καθώς από το 1862 και στο εξής, συνεχίζοντας πάντοτε τα αλλεπάλληλα ταξίδια και τις σύντομες παραμονές του στη Γαλλία, στην Αυστρία και στη Ρουμανία, όχι μόνο αλλάζει στόχο, με επιθετικά σχόλια εναντίον της πολιτικής της Αγίας Έδρας, αλλά αναθεωρεί εκ βάθρων την πρότασή του περί Ένωσης των Εκκλησιών: τώρα πλέον δέχεται ότι αυτή μπορεί να επιτευχθεί μόνο υπό την καθοδήγηση του Πατριαρχείου!

Αν και οι πολιτικοθρησκευτικές ιδέες και το μεταλλασσόμενο κοσμοθεωρητικό σύστημα του Πιτζίπιού έχουν τη σημασία τους και αξίζουν να διερευνηθούν περισσότερο, η παρουσία του στο πνευματικό προσκήνιο της εποχής έχει διασωθεί κυρίως λόγω της συμβολής του στα Γράμματα της περιόδου 1825-1850. Στη διάρκεια των είκοσι πέντε αυτών ετών έγραψε τα δύο μυθιστορήματά του, από τα οποία δημοφιλέστερο για πολλά χρόνια ήταν Η ορφανή της Χίου, ένα έργο με θέμα επεισόδια από τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας, γραμμένο –όπως πολλά βιβλία της ελληνικής ρομαντικής πεζογραφίας– με επικολυρική και

διδασκτική διάθεση. Ωστόσο, η επανακάλυψη του ημιτελούς Πίθηκου Ξουθ στην ύλη της Αποθήκης των Ωφελίμων και Τερπνών Γνώσεων μόνο τυχαία δεν είναι: κίνησε εκ νέου το ενδιαφέρον της λογοτεχνικής ιστοριογραφίας, γιατί ο Πιτζιπιός χρησιμοποιεί σε αυτό συνδυαστικά την αλληγορία και την περιπέτεια, χωρίς όμως να ξεφεύγει ιδιαίτερα με τη φαντασία του από τα πραγματολογικά της εποχής στην οποία αναφέρεται, ήτοι την αθηναϊκή ζωή των πρώτων μετεπαναστατικών χρόνων. Ο αναγνώστης της περιόδου εκείνης, όμως, μπορούσε εύκολα να διαστείλει τα δεδομένα αυτά, καθώς στα πρόσωπα και στις καταστάσεις του μυθιστορήματος συναντούσε κοινούς τόπους με τα ήθη και τη ζωή σε άλλα μέρη του Ελληνισμού, λόγου χάριν στην Κωνσταντινούπολη ή στην Ερμούπολη. Υπό μια έννοια, λοιπόν, Ο πίθηκος Ξουθ αποτελεί το πορτρέτο διακωμώδησης των εθνοτικών χαρακτηριστικών ενός κόσμου που, επειδή ακριβώς του έλειπαν η σε βάθος χρόνου κοινωνική παιδεία και οι αντίστοιχες αξίες, αναγκαζόταν να δανειστεί διαστικά ήθη και αξίες από την υποτιθέμενη «πολιτισμένη Ευρώπη».

Χαρακτηριστικό που επιβεβαιώνει τις παραπάνω

σκέψεις είναι και το ότι ο πίθηκος στο προκείμενο μυθιστόρημα του Πιτζιπιού δεν είναι άλλος από τον μεταμορφωμένο πρόσωπο ιστορικό, διπλωμάτη και αισθητικό Ιάκωβο Βαρθόλδν (Bartholdy), ένα από τα εκλεκτότερα μέλη της ευρωπαϊκής διανοήσης. Ο Bartholdy, όπως γνωρίζουμε, ταξίδεψε στην Ελλάδα κατά το διάστημα 1803-1804 και δημοσίευσε το 1805 ένα ημιτελές οδοιπορικό με άκρως αρνητικές για τη χώρα και τους κατοίκους της απόψεις, τα Αποσπάσματα προς Ακριβεστέραν Γνώσιν της Σημερινής Ελλάδος, διαπνεόμενο από τις συντηρητικές πολιτικές αρχές της Ιεράς Συμμαχίας. Ύστερα από περιπέτειες, ο μυθιστορηματικός Βαρθόλδν του Πιτζιπιού καταδικάζεται από τη θεία δίκη, λόγω των μεγάλων ανακριθειών του διβλίου του, να ζήσει στον Αμαζόνιο! Εκεί, χάνει την προηγούμενη, εκλεπτυσμένη ανθρώπινη μορφή του, γίνεται ένα με τη φύση και κατά κάποιον τρόπο εξαγνίζεται, μοιάζοντας πια με ουρακοτάγκο! Σε μια ενέδρα, πιάνεται από κυνηγούς και πωλείται. Καταλήγει λοιπόν να γίνει ιδιοκτησία του προχειροσπουδασμένου στην Ευρώπη Καλλίστρατου Ευγενίδη, ο οποίος επιστρέφει στην Αθήνα και χρησιμοποιεί τον «πίθηκο» ως υπηρέτη

του. Κάποια στιγμή όμως ο Ευγενίδης τον συλλαμβάνει να χρησιμοποιεί τα ξυριστικά του είδη, και ο «πίθηκος», ανακτώντας την ανθρώπινη φωνή του, εξομολογείται στον κύριό του τις περιπέτειές του, καθώς και την πρόθεσή του να απαλλαχθεί πια από το τρίχωμά του και να επιστρέψει στον πολιτισμό. Αυτό είναι το –μάλλον εξωφρενικό και απολύτως φανταστικό– πλαίσιο του μυθιστορήματος. Όμως, όπως είπαμε, ο Ιάκωβος Πιτζιπιός μέσα από την υπερβολή της αλληγορίας θέλει να στηλιτεύσει, χλευάζοντάς τα, τα ήθη της εποχής του: το δουλικό μιμητισμό των ξενόφερτων τρόπων ζωής, την επιτήδευση, το επιφανειακό της παιδείας, την έλλειψη γνησιότητας και χρηστότητας στους κώδικες συμπεριφοράς των Ελλήνων που προσπαθούν να ξεχάσουν με κάθε τρόπο τη λαϊκή τους προέλευση.

Αλέξης Ζήρας

Ο ΠΙΘΗΚΟΣ ΕΟΥΘ
Ἡ
ΤΑ ΗΘΗ ΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ο Καλλίστρατος Ευγενίδης και ο πίθηκος Ξουθ

Ο Καλλίστρατος Ευγενίδης, αγωνιστής και τραπεζίτης, ενομιζετο ο πλουσιώτερος, ευφυέστερος, πολυμαθέστερος και ευγενέστερος νέος των Αθηνών· επιστρέψας κατά το έτος 1844 εκ των ανά πάσαν την πεφωτισμένην Ευρώπην σπουδαίων και μακρών αυτού περιηγήσεων, όπου είχε διδαχθή εν βραχεί διαστήματι χρόνου όλα τα φιλολογικά, φιλοσοφικά, επιστημονικά και πολιτικά μαθήματα, τας ωραίας τέχνας και πολλάς παλαιάς και νέας γλώσσας, κατώκει εν τη πρωτεύουση της Ελλάδος παρά την πλατείαν του Συντάγματος πλησίον των Ανακτόρων, περιμένων την άφευκτον ευκαιρίαν τού να δυνηθή να ωφελήση διά των υψηλών γνώσεων, των εξόχων αρετών και της μεγάλης αυτού πείρας την

πατρίδα, το έθνος, την Ανατολήν και Δύσιν, και όλην την οικουμένην.

Κατά την εις Αγγλίαν διατριβήν αυτού είχεν αγοράσει ευφυά τινα πίθηκον εκ του γένους των Ορανγκουτάνων, ονομαζόμενον Ξουθ, τον οποίον ο πρώτος αυτού δεσπότης, εις των σφόδρα πλουσίων και περιφανών λόρδων του τόπου, είχε τόσον εξημερώσει, ώστε μετεχειρίζετο αυτόν κατ' αγγλικήν ιδιοτροπίαν ως θαλαμηπόλον, ενασμενιζόμενος να συνεννοήται μετ' αυτού διά σχημάτων καθ' όλας τας περιστάσεις, ένεκα της μεγάλης αποστροφής, την οποίαν ο ευγενής Λόρδος ησθάνετο οσάκις ηναγκάζετο να ταπεινωθή εις το να εκφράση τας θελήσεις αυτού διά του λόγου προς τους υπηρέτας του ανθρωπίνου είδους· στοιχηματίσας δε ποτέ ο ρηθείς Λόρδος κατά τον Αύγουστον μήνα μετά τινος Κόμητος εκ των φίλων αυτού, ότι εις τας 28 του Νοεμβρίου μηνός δεν θέλει βρέξει εις Λονδίον και ψευσθείς της ελπίδος, διότι δι' όλης εκείνης της ημέρας έπεσε ραγδαία βροχή, ο Λόρδος μη καταδεχόμενος να φανή ότι ενικήθη πληρώνων προς τον Κόμητα τας δέκα λίρας, τας οποίας είχαν προσδιορίσει ως πρόστιμον του στοιχήματος, απηγγχονίσθη την νύκτα αφ'

ενός των στύλων της κλίνης αυτού· ένεκα τούτου, ο θαλαμηπόλος Ξουθ, πωληθείς κατά την γενομένην δημοπρασίαν των πραγμάτων του απαγχονισθέντος Λόρδου, μετέβη εις την κυριαρχίαν του ευγενεστάτου ημών συμπολίτου.

Αν δε και γενικώς οι Ορανγκουτάνοι διακρίνονται μεταξύ των άλλων ειδών των πιθήκων διά της μεγάλης αυτών προς τον άνθρωπον ομοιότητος, αλλ' η ομοιότης αύτη απεκαθίστατο έτι μάλλον καταπληκτικωτέρα επί του πιθήκου Ξουθ, ένεκα της εξωτερικής αυτού μορφής, του μεγέθους του σώματος, του βαθμού των διανοητικών δυνάμεων και των εξαισίων προτερημάτων του ζώου τούτου· ο πίθηκος Ξουθ προς τοις άλλοις ενεδύετο μακρόν φόρεμα, εφόρει πέδιλα και έφερεν είδος πίλου επί της κακοεσχηματισμένης αυτού κεφαλής· αύτη δε και η ρυπαρά και δασύτριχος μορφή του προσώπου αυτού, αι τε μαλλώδεις και εις οξείς όνυχας απολήγουσαι αυτού χείρες και η παντελής έλλειψις του λόγου ήσαν σχεδόν τα κυριώτερα χαρακτηριστικά, τα διακρίνοντα το άλογον τούτο ζώον από του κατ' εικόνα Θεού και ομοίωσιν πλάσματος των χειρών τού δημιουργού.